

POSTKOMUNIZMO IR POSTLIBERALIZMO PARADAS: KONVERGENCIJA AR KOEGZISTENCIJA?

Pastarųjų dešimtmečių politologinėje literatūroje įsitvirtinusios „demokratijos deficito“, „demokratijos bangų“ atoslūgio ir kt. metaforos rodo, kad ne tik įžengėme į demokratinio diskurso krizės laikotarpį, bet pirmiausia – kad vyksta bendrojo demokratijos režimo politinės ir ideologinės praktikos efektyvumo nuosmukis.

Tuo pat metu šie procesai susikloja augančių postbipoliniame pasaulyje naujų ir atsikuriančių valstybių ir visuomenių siekiais įsitvirtinti demokratinėse politinėse sistemose ir legalizuoti savos nacionalinės politikos režimo statusą tarptautinėje ir globalioje opinijoje. Faktiškai šiuo pagrindu kuriamos įvairios šiuolaikinių politinių režimų klasifikacijos ir bandymai atriboti stabilų ir tolydžiai besivystančių visuomenių raidą ir sklaidą nuo vadinamųjų žlungančių arba nestabilių valstybių (angl. *failed states*) fenomeno šiuolaikinio tarptautinio sisteminio tapsmo kontekste.

Prieš ketvirtį amžiaus atsikūrusios ir sutinkančios savo valstybingumo 100-mečio jubiliejų Lietuvos politinė sistema iki šiol sprendžia principinius politinės modernizacijos klausimus ir pateikia ganėtinai prieštarigus atsakus į sykiu universalistinius ir specifinius vėlyvosios modernybės epochos iššūkius.

Pastarųjų metų mūsų šalies politologijoje svarbesniu bandymu aprėpti ir išryškinti esmines politines sociologines šių procesų tendencijas, sąryšius ir determinacijas laikytina Klaipėdos universiteto politikos mokslininko Vaidučio Laurėno monografija „Spartėjančios

visuomenės politinis režimas“¹. Solidžios apimties (apie 50 sp. l.) darbas suskirstytas į 9 dalis, kurių kiekvienos poskyriai sudaro autonominę struktūrą, skirtą išskleidžiamos temos dalies problematikai, savo ruožtu pertekančiai į kitą dalį.

Nors knygos pavadinime vartojamos gana abstrakčios monografiniam tyrimui bazinės sąvokos, turinyje ir tekste nuosekliai vadovaujama judėjimo „nuo abstraktaus link konkretaus“ principu, pradedant nuo esminių politiniam sociologiniam tyrimui sampratų ir baigiant išplėstinių taikomųjų Lietuvos politikos atvejų pristatymu bei analitiniais vertinimais.

Reikšminga, kad autorius neskuba įvardyti arba preliminariai formuluoti probleminio branduolio, kurio teorinei ir metodologinei sklaidai skirtas pats tyrimas. Pradiniai skyriai iš esmės atskleidžia teorinės ir socialinės tikrovės panoramą ir kompleksiskai pristato jos refleksyvią bei konceptualią aprėptį socialinių mokslų kontekste. Autorius nuosekliai konkretina ir tikslina pasitelkiamas sąvokas, akcentuodamas jų atitikimus ir skirtis užsienio politologų ir sociologų darbuose. Tai pasakytina ne tik apie *politinio režimo* sąvokos procesinius ir struktūrinius dėmenis, bet ir tokių dinaminių socialinių politinių konceptų kaip *politinis dalyvavimas*, *spartėjimas / takumas*, *kaita / raida*, *politika / subjektai* ir kt. turinius ir semantines ypatybes.

Vienai iš tokių konceptualių ir aktualių politinei realybei aiškinti politikos mokslo konstrukcijų – postkomunizmo teorijai ir jos taikomosioms modifikacijoms – pristatyti skirta speciali dalis. Atskleidamas postkomunizmo atitikimo laipsnius ir sykiu skirtis, modernizacijos, atviros visuomenės bei globalizacijos ir konvergencijos sampratas, V. Laurėnas teigia, kad postkomunizmo fenomenas ne tik nesibaigė (t. y. nenustojo savo pažintinės ir aiškinamosios galios socialinės ir politinės realybės atžvilgiu), bet netgi „buvo toks reikšmingas istorinis reiškinys, kad turėjo įtakos pasaulio raidai, ir jo žlugimas taip pat keičia pasaulį, t. y. visas pasaulis virto postkomunistiniu“ (85 p.). Tad postkomunistiniai pokyčiai liudija apie didelio

---

¹ Laurėnas V., *Spartėjančios visuomenės politinis režimas*, Klaipėda. 2017.

masto sisteminio pobūdžio transformaciją. Būtent postkomunizmo refleksijos gilinimas atskleidė modernaus kapitalizmo išsigimimo scenarijų nūdien ryškėjančio jo simptomo – neoliberalizmo destruktivių raiškų kontekste. Šiame fone V. Laurėnas kritiškai vertina vesternizacijos pasekmes Vidurio ir Rytų Europos (VRE) šalyse kaip neoliberalistinių viršvalstybinių institucijų globalinės vadybos padarinius, pirmiausia – demokratizacijos potencijų ir perspektyvų apraiškų deficitą.

Analizuodamas išliekančias VRE visuomenėse postkomunistinio mentalumo „frakcijas“, autorius pasitelkia postdemokratijos dimensiją kaip vieno svarbiausių modernių visuomenių bruožo charakteristiką, liudijančią, kad demokratiniai procesai lėtėja. Dėl to atsiranda hibridinių režimų – anokratijų. Tačiau pats tyrimo tikslas proklamuojamas kaip „prodemokratinės postdemokratijos perspektyva“, kuri nagrinėjama ketvirtojoje knygos dalyje, tačiau jau iš anksto pabrėžiant konjunktūrinių šiuolaikinių demokratinų režimų orientacijas ir netgi savotišką „procedūrinį oportunistumą“ pačių demokratijų sklaidoje ir jų politinėje praktikoje.

Pirmiau įvardyti modernios demokratijos fenomenai ir kylantys paradoksai atsispindi ir Lietuvos postkomunistinės raidos vingiuose, kuriems analizuoti skirta trečioji monografijos dalis. Pagrindiniu ir pragmatiniu mūsų valstybės ir visuomenės demokratizavimo / vesternizavimo kriterijumi pasirenkamas palyginamumo su trečiojo pasaulio šalių vystymosi rodikliais metodas. Plėsdamas šią metodologinę pakraipą V. Laurėnas pasitelkia Zenono Norkaus atliktą išsamų istorinį sociologinį Lietuvos tarpukario ir šiuolaikinio Atkūrimo laikotarpių empirinių statistinių duomenų ir charakteristikų analitinį gretinimą.

Remiantis kompleksiniu Lietuvos raidos rezultatų tyrimu, knygoje pateikiami Lietuvos narystės Europos Sąjungoje (ES) dešimtmečio rezultatai (116 p.). Autorius konstatuoja ekonominio ir politinio vystymosi išsiskyrimą, demonstruojantį nesisteminės plėtos netolygumus ir liudijantį valdančiųjų kompetencijos deficitą, socialinio struktūrinio vystymosi atžvilgiu pasireiškiantį vidurinės klasės

augimo tempų problemišku. Ekonominių, socialinių ir politinių disproporcijų išitvirtinimas savo ruožtu sąlygojo valstybės „kolonizacinį“ sindromą. Būdingu pavyzdžiu laikytinas Darbo kodeksas, akcentuojantis prokapitalistinio vystymosi prioritetus gerovės valstybės kūrimo sąskaita. Tačiau autorius nenukrypsta į radikalaus šių procesų prieštaravimo vertinimus ar tokias pat galimų sprendimų būdų paieškas ir apeliuoja į politinio valdymo kokybės tobulinimą.

Vienas svarbiausių tokios kompleksinės implementacijos būdų šiuolaikinėje Lietuvoje neabejotinai yra narystė ES. Pabrėžtinas viešosios opinijos „eurooptimizmas“ tarsi pozityviai angažuoja suverenios politinės sistemos polinkį remtis europine patirtimi ir ieškoti analogiškų sprendimų optimalių variantų. Tuo pat metu pačios ES krizės akivaizdoje tokių supranacionalinės plėtros modelių mechanizmas perėmimas didina lokalių rizikų ir socialinio stabilumo disbalanso grėsmę. Šiame kontekste V. Laurėnas teigiamai vertina ES „demokratijos deficitą“ kaip skirties tarp vyriausybių ir tautų ES santvarkoje pagrindą. Tokioje situacijoje atsiveria / formuojasi esminis visai sistemai klausimas dėl politinės integracijos perspektyvų kuriantis ir plėtojantis supranacionalizmo ar internacionalizmo struktūroms. Autorius konstatuoja euroskeptikų, eurorealistų ir eurooptimistų pozicijų skirčių pagrįstumą, tuo pat metu pabrėždamas jų bendrumą prodemokratinės postdemokratijos raidos erdveje.

Konkretindamas šios pakraipos evoliuciją Lietuvos socialinės ir etninės modernizacijos požiūriu autorius analizuoja būdingą posovietinėms visuomenėms trauminį etninės delokalizacijos pobūdį. Sovietinio režimo sąlygomis stipriai gniaužiamas tautinis identitetas išsivadavus nebuvo adekvačiai įkomponuotas į socialinio ir politinio vystymosi kryptis ir tapo šalutiniu valstybės kūrimo ir politinio visuomenės konsolidavimo derivatu. Juolab kad strateginė orientacija į Vakarų organizacijas ir modernios demokratijos, europinės teisės bei saugumo užtikrinimo akcentai trukdė laiku spręsti tautinio tapatumo, pilietiškumo ir nacionalumo klausimus. Giluminių tautos ir visuomenės dvasinės savipratos problemų išstūmimas iš politikos lauko lėmė, anot autoriaus, savotišką minėtų socialinio identiteto grandžių

ir jungčių demoralizaciją, perspektyvoje suponuojančią perdėtą imlumą nacionalinėms apraiškoms ir jų skvarbai populiariojoje kultūroje ir politikoje. Galiausiai, tai kvestionuoja ir paties postkomunizmo pabaigos Lietuvoje problemą, dėl kurios padėties ir net realumo apskritai daugelio tyrinėtojų pozicijos vis dar gerokai įvairuoja, akcentuodamos skirtingus postkomunistinės transformacijos požiūrius, bruožus ir pasekmes. Autorius palieka šį klausimą atvirą suvokdamas jo tęstinumą ir problemišumą tolesnėje Lietuvos socialinėje ir politinėje evoliucijoje.

Svarbiu spartėjančios visuomenės politinio režimo funkcionalumo bruožu V. Laurėnas laiko dalyvavimo inversiją, t. y. siūlo visuomenės reakcijų neskirti vien į absenteizmo ar lojalumo polių. Mažą to, dalyje, aprašančioje politinį dalyvavimą, autorius pabrėžia ir iškelia ne tradicinius kritiškus, negatyvius valdžios politikos vertinimo momentus, o pozityvius, kūrybinius ir alternatyvius visuomenės požiūrius į politinius procesus bei atitinkamą politinę bei kultūrinę elgseną ir viešųjų prioritetų politikoje pozicionavimą.

Tačiau šioms pozityvioms viltims nūdien priešpriešinama menkai atliepanti daugumos tautos aspiracijas politinė realybė, autoriaus konkretinama analizuojant absenteizmo problemą. Tai faktiškai demokratinio režimo viešojo politinio pagrindo – daugumos piliečių požiūrių, nuostatų ir atitinkamos elgsenos – ypatybės, pastaraisiais dešimtmečiais nenutrūkstamai (kaip patvirtina pateikiami grafiniai ir statistiniai duomenys) rodančios vykstant „demokratijos erozijos“ tendencijų sklaidą. Skyriuje pateikiami įvairių teorinių politikos mokyklų atstovų siūlymai, vertinimai bei rekomendacijos, vis dėlto neaprepiantys visų esminių dalyvavimo–absenteizmo raiškų komponentų. Savo ruožtu monografijos autorius apeliuoja į naujųjų socialinių judėjimų potencijas ir ypač – į „takiųjų demokratijų“ judėjimus, siūlančius tiesioginės demokratijos alternatyvas nekeliančiam pasitikėjimo atstovaujamosios demokratijos tipui. Kita vertus, informacinių technologijų įtaka dalyvavimo dinamikai atveria palankias galimybes plėsti ir tobulinti demokratinės politikos procedūras, tačiau reikalauja apsispręsti dėl vadinamojo „dalyvavimo – informuotumo barjero“.

Šis fenomenas sąlygoja piliečių refleksyvios pozicijos / opozicijos režimui elgseną per rinkimus arba jų ignoravimą. Tačiau ir dalyvavimo kontrolė yra (kaip rodo kitų šalių patirtis) paliatyvaus pobūdžio. Racionalių aiškinimų V. Laurėnas ieško nagrinėdamas „naujojo rinkėjo“ įvaizdį ir jo numanomas konceptualias charakteristikas. Juolab kad skirtingi tyrėjai akcentuoja platų tokio rinkėjo orientacijų spektrą, nulemtą jo socialinės, ekonominės ar kultūrinės padėties. Atitinkamai tai sąlygoja ir tokio rinkėjo racionalaus pasirinkimo motyvų samplaiką. Jo apsisprendimas dalyvauti rinkimuose ar juos ignoruoti svyruoja nuo informacijos-žinojimo koordinacių iki visiškai deideologizuotos pozicijos bet kurių politinių jėgų atžvilgiu. Tačiau netgi pabrėžtina izoliacionistinė laikysena ir susitelkimas į privataus gyvenimo kasdienybę neatsieja individo nuo politikos poveikio. Politika, anot Murray'aus Edelmano, persmelkia daugelį kasdienio gyvenimo elementų ir sferų politinio spektaklio „atspindžiais“. Šios novacijos siejamos ne tik su stambiojo kapitalo poveikiu rinkimų technologijoms, bet ir populiarių įvaizdžių konstravimo, platinimo ir to, kaip jie „atpažįstami“ elektorato, ypatybės skirtingo išsivystymo lygio visuomenėse, pilietinėse bendrijose ir interesų grupėse.

Pats V. Laurėnas linkęs manyti, kad absenteizmą daugiausia veikia ir skatina rinkimų disfunkcijos. Normatyvios rinkimų kampanijos funkcijos iškreipiamos įvairių politinių subjektų interesais, žiniasklaidos subjektyvumu ir oportunizmu sąmoningai ignoruojant arba apeinant ne tik žurnalistinės etikos ir kodeksų imperatyvus, bet ir tiesiogiai apibrėžiančius masinės informacijos priemonių veiklą įstatymus. Taip iškreipiamas objektyvaus informuotumo reikalavimas ir atsiveria galimybės manipuliuoti rinkėjų sąmone, nūdien įgaunančios tarptautinį mastą. Todėl problemiška „naujojo rinkėjo“ pasirinkimų dinamika neskaitina „naujųjų rinkimų“ poreikio, bet galimas jų subjektų bei veikėjų statusų pakeitimas ar modifikavimas.

Išėjimi knygos autorius laiko kūrimą „demokratinės neodaugumos“, kaip naujos visuomeninės sutarties motyvacinės struktūros, besireiškiančios, viena vertus, kaip postdemokratijos „avataras“

konkrečiuose politinio vyksmo procesuose ir, kita vertus, – kaip daugumos, formuojamos ne rinkimų būdu. Tai reiškia, kad piliečių nedalyvavimas rinkimuose gali būti kompensuojamas ištraukimu į kitas, racionalesnes dalyvavimo politikoje procedūras (212 p.). Tokia orientacija sąlygota ne tik pačių piliečių kompetencijos didėjimo, bet ir ekspertinio žinojimo praktinėje piliečių sąmonėje plėtros. Šiuo atžvilgiu nemenkos viltys siejamos su e. dalyvavimo technologijomis, nors jų perspektyva, anot Manuelio Castellso, neaiški. Nes tai, viena vertus, skatina rinkėjų bendruomenės atomizaciją ir individualizaciją, bet, kita vertus, atveria e. būdu besiskleidžiančius socialinius tinklus, artimus ir priimtinus kasdienės sąmonės komunikacijai.

Tačiau, konstatuoja V. Laurėnas, nors Lietuvoje interneto vartotojų daugėja, tokie „žmonių tinklai“ kol kas yra ganėtinai lokalaus bei riboto pobūdžio. Apskritai šių procesų fragmentiškumas ir dalinės sąsajos rodo, anot Z. Norkaus, visuomenės socialinį ir politinį nebrandumą, tad ir nepasirengimą e. balsavimui. Todėl išeičių knygoje ieškoma analizuojant „takiosios demokratijos“, derinančios tiesioginės ir atstovaujamosios demokratijos elementus bei M. Castellso idėjas apie piliečių santalkas, veikiančias „anapus vyraujančios politinės sistemos“, ir kt. dalyvavimo prototipų ir modelių galimybes. Nors tai nepanaikina absenteizmo apskritai, demokratinio sugyvenimo su nedalyvavimu recidyvų moderniose visuomenėse išvengti nepavyks neįtraukiant tam tikrų sąlygų, reliatyvizuojančių tradicinės demokratinio režimo nuostatas ir vaizdinius.

Svarbiausiu momentu šiame kontekste autorius laiko minios ir populizmo grėsmių fiksaciją ir būtinybę stebėti bei analizuoti radikalias populizmo priežastis ir tendencijas. Paties šio fenomeno raiškų įvairovė, jo sinkretizmas politikos, ekonomikos, nacionalinės ir socialinės egzistencijos sferose atspindi: a) perdėtus visuomenės lūkesčius; b) politinės ir socialinės modernizacijos realijų nesuvokimą bei ignoravimą ir c) piliečių identifikavimosi su demokratijos ideologinėmis ir socialinėmis vertybėmis fragmentiškumą. Todėl liberalų ir demokratų konvergencija kompleksinėje piliečių neatpažįstamoje ir nekontroliuojamoje politinėje ir socialinėje aplinkoje projektuojama

pasitelkus visa vienijančio populizmo retoriką bei atitinkamas politines praktikas.

Pažymėtina ir kad tuo pat metu, spartėjant visuomenėms, žiniasklaida iškyla kaip ambivalentiškas politinio dalyvavimo mobilizacijos ir sykiu – fragmentacijos veiksnys. Principiniais politologų vertinimais, informuotumo plėtra skatina ir plečia visuomenės kompetenciją ir palengvina susivokimą susiklosčiusiuose ir besiformuojančiuose politinės realybės procesuose bei tikslingą ir suinteresuotą pozicijos pasirinkimą. Tačiau tuo pat metu žiniasklaida reiškiasi ir kaip savotiškas viešojo valdymo ir įtakos visuomenės nuomonei darymo mechanizmas ir, kita vertus, – kaip „ketvirtoji valdžia“, pretenduojanti į piliečių atstovavimą viešojoje sferoje ir kurianti menamą „hiperrealios“ politinės jėgos įvaizdį. Nes didėjantis jos kaip viešosios opinijos „tribūno“ ir mediatoriaus tarp valdžios ir visuomenės vaidmuo neatmaino fundamentalaus fakto, kad masinė žiniasklaida pirmiausia yra ir bus verslo įmonė, siekianti pelno ir kryptingai besiorientuojanti į informacijos perpardavimą. Todėl jos informacinė politika vienodai perteikia gandus ir sensacijas šalia reikšmingų visai bendrijai politinių ir socialinių žinių, įvykių ir naujienų. Juolab kad cenzūros reliatyvizacija ir akivaizdžiai didėjantis e. informacinių kanalų, tenkinančių faktiškai bet kokius įsivaizduojamus įvairiausių socialinių grupių, subkultūrinių ir interesų bendrijų dvasinius, kultūrinius bei psichologinius poreikius, skaičius tarsi išreiškia ir plečia demokratinio pliuralizmo erdvę.

Būdingu tokių žiniasklaidos tendencijų pavyzdžiu V. Laurėnas įvardija lietuviškų masinės informacijos priemonių vaidmenį. Jų monopolistinis ir korporatyvinis pobūdis aprėpia ne tik ekonomikos ir socialinio bei kultūrinio gyvenimo sritis, bet ir reikšmingai veikia visuomenės reakcijas į vidaus ir išorės politikos realijas, pavyzdžiui, „Lietuvos užpuolimo“, „gynybos ir karo“ temas (227 p.). Šiuo atžvilgiu žiniasklaida objektyviai vertintina kaip politinės valdžios išteklius ir visuomenės nuomonių reguliavimo priemonė. Tuo pat metu nežabota įvairiais kanalais teikiamos informacijos interpretavimo laisvė skirtingoms jos vartotojų grupėms daro nevienodą

įtaką – nuo aklo pasitikėjimo emocingai perteikiamais faktais ir įvykiais iki argumentuotų ekspertų – „kalbančių galvų“ ir profesionalių komentatorių bei apžvalgininkų svarstymų. Atsižvelgiant į žiniasklaidos platinamos informacijos „masiškumą“, t. y. orientaciją į neaukštą bei vidutinį vartotojų gebėjimo suvokti ir apdoroti informaciją lygį, nesunku išvelgti kryptingą viešosios informacijos vartotojų orientavimo į situacinį žinojimą tendenciją, leidžiančią informacijos teikėjams nuolat atnaujinti jos aspektus ir akcentus vartotojui tarsi jau pažįstamame, žinomame įvykių ir faktų kontekste.

Šiuo pagrindu knygos autorius konstatuoja modernios žiniasklaidos transformaciją iš visavertės viešojo informavimo sistemos į operatyvių koliažų konstravimą ir nepaliaujamo jų kartojimo informacinį lauką, kartu siekiant ir išlaikyti nuolatinį vartotojų dėmesį, ir vengiant jų perteikimo logikos nuoseklumo pertrūkių. Ypač raiškiai šie masinės sąmonės valdymo mechanizmai (dominavimo ir paklusimo santykiai) iškyla, viena vertus, profesiniu požiūriu vertinant politinius ir socialinius įvykius ir, kita vertus, – tiriant informacijos vartotojų recepcijos, priėmimo ar atmetimo reakcijas. Todėl nūdien žiniasklaidos panaudojimas politinės valdžios sprendimams ar akcijoms palaikyti vis dažniau orientuojamas į preliminarių pozicijų reikšminiuose visuomenės sluoksniuose ir grupėse formavimą pasitelkiant ekspertų ir komentatorių teikiamų argumentų „už ir prieš“ prolongavimą virtualiose erdvėse, taip rengiant priimtina ir palankią planuojamiems politiniams sprendimams atmosferą. Šiuo atveju žinančiųjų ir kompetentingų individų abstinencija žiniasklaidos „užsakovų“ atžvilgiu savotiškai liudija apie populizmo politikoje kaip viseto negalimumą ir, galiausiai, jo principinį konjunktūriškumą. Informacinių kanalų reakcija į šiuos spontaniškus informacinės „atrankos“ simptomus tikslinga laikyti bandymus skelbiamų straipsnių komentatorių atsiliepimus filtruoti, šalinti, fiksuoti, registruoti ir pan. siekiant sukurti vidutinio ir lojalaus vartotojo įvaizdį.

Šio knygos skyriaus išvados faktiškai pagrindžia perėjimo į kitą dalį – penktąją, logiškumą. Lietuvos masinės informacijos priemonės, besiorientuojančios į masinio individo lygį ir formuojančios jį

pasitelkusios populiariosios kultūros ir atitinkamus įvaizdžius, išreiškia ne demokratinus, o veikiau paternalistinius požiūrius ir politinius veiksmus. Šiuo pagrindu V. Laurėnas, analizuodamas valstybės valdymo formos ir politinio režimo sąsajas, kvalifikuoja Lietuvos valstybę kaip stokojančią jos kūrėjų (juolab – modernizatorių elitų) ir silpną (t. y. valdžią, atsietą nuo visuomenės ir menkai, tik formaliai besiremiančią platesnių socialinių masių pasitikėjimu). Tai lemia ir fragmentuotą visuminiu požiūriu – fasadinę demokratiją ir politikos bei socialinių santykių sferose. Kaip teigia autorius, „absenteizmas delegitimuoja valdžią, o globalizacija nuvainikuoja nacionalines vyriausybes“ (235 p.), pakeisdamas jų tradicinį funkcionavimą horizontalios–vertikalios valdysenos modeliais. Tai laikytina vienu iš politinės modernizacijos būdų europeizuoti, t. y. paspartinti, demokratinės politinės praktikos perėmimą ir gerinti civilizuotų valdžios ir visuomenės santykių reguliavimo įgūdžius.

Šiuo atžvilgiu V. Laurėnas kritiškai vertina unitarinės valstybės struktūrą bei nedemokratinus centro ir vietų, Vyriausybės ir savivaldybių santykius bei nuolatinis jų sąryšio kosmetinio modernizavimo bandymus. Tas pat galioja ir valdžių padalijimo sistemai, Lietuvos sąlygomis virtusiai dualistine, o atskirais atvejais – dubliuojančia ne tik funkcinio, bet vis dažniau ir struktūrinio atžvilgiais (žr. 242 p.). Prezidento, Vyriausybės ir Seimo kompetencijų sampyna, neapibrėžiama nei Konstitucijos tekstu, nei Konstitucinio Teismo interpretacijomis, lėmė 2003–2004 m. politinės krizės kompleksinį pobūdį – buvo paliestos ne tik Prezidento kompetencijos ribos, bet ir bazinės valstybės vystymosi sampratos – suverenumas, nacionalinis saugumas ir konstitucingumas. Autorius skiria krizės raiškos segmentus ir padarinius, liudijančius esant valdžios ir visuomenės atotrūkį ir neperspektyvų nūdien įsigalėjusios „partijų valstybės“ modelį, skatinantį analogiškų krizių chroniškumą. Juolab kad politinės partijos Lietuvoje buvo ir yra siaurų elito, funkcionierių ir suinteresuotų rinkėjų sambūris, o tai demokratijos politinėse praktikose anksčiau ar vėliau lemia partinės sistemos fragmentaciją ir pagrindinių idėjinių bei vertybinių orientyrų praradimą.

Ypač ryškiu partinės sistemos nestabilumo pavyzdžiu tapo koalicijų (rinkimų ir valdančiųjų) konjunktūrinė ir chaotiška dinamika, galiausiai sąlygota ir pačių partijų vidaus savitvarkos, partinės drausmės, (ne)atsakomybės stokos. Intrigų, informacijos slėpimo ir nutekimo recidyvų dažnumas bei tolygi tiesioginiam melui partinė politinė retorika galiausiai paklaidina ne tik elektoratą, bet ir pačius komentatorius ir ekspertus. Autorius akcentuoja Lietuvos politinių partijų kairės–dešinės svyravimus, kurie yra frakcinio ir oportunistinio pobūdžio, bet visai nekyla iš reikmių gilinti demokratiją, o kur kas dažniau ją kompromituoja. Tai, pasak V. Laurėno, sąlygoja politinės valdysenos projektavimo poreikį pagal Giovanni Sartori modelius, siūlytus postkomunistiniams režimams. Tačiau pirmiausia tokios permainos reikalauja politinių jėgų konsensuso ir sutartinio politinio ryžto modifikuojant Konstituciją, adekvačiau atliepiančią nūdienos politinės valdysenos iššūkius.

Tuo pat metu V. Laurėnas gana plačiai (visoje šeštoje dalyje) analizuoja pilietinės visuomenės apskritai ir Lietuvos atvejo konceptus bei siūlo / nagrinėja ir kritiškai vertina jų raidą iš projektuojamos „pilietinės klasės“ pozicijų. Šiaipjau visas Lietuvos ir VRE atgimimas buvo politologų ir publicistų aksiomatiškai vertinamas kaip tikro atgimimo sąlyga ir stimuliuojantis politinės sistemos veiksnys. Lietuvoje pilietinė visuomenė galiausiai vertinama kaip „neatrasta galia“, o jos politinės potencijos lieka implicitinės būsenos ir tebe-laukia adekvačių jos politinės saviraiškos specifikai institucinių ir neformalių būdų, priemonių ir infrastruktūrų, bet pirmiausia – pilietinių iniciatyvų ir atitinkamos jų politologinės refleksijos bei artikuliacijos viešosios politikos ir publicistinės retorikos diskursuose ir terpėse.

Vadovaudamasis bendruoju pilietinės visuomenės konceptu (M. Castello, Ernesto Gellnerio ir kt.), autorius vertina lietuvių tyrinėtojų indėlį, pabrėždamas temos naujumą vietinės politologijos tyrimų epizodiškumo kontekste (Irminos Matonytės, Mariaus Šaulausko analitiniai bandymai). Lietuvos pilietinės visuomenės nepolitiškumas, jos politizacija ir depolitizacija V. Laurėno esmingai siejama su jai būdingais organizavimosi efektais, sąlygojančiais subpolitikos

iškilimą, atspindintį piliečių dalyvavimo politikoje specifiką. Tai savotiška „mažoji politika“, besitelkianti į humanitarinio saugumo, aplinkosaugos, sveikatos apsaugos, liaudies diplomatijos ir pan. problemas ir atverianti individams platesnes pasirinkimo galimybes. Tačiau jų organizacinės potencijos dalyvaujant tradicinėse nevyriausybinėse organizacijose Lietuvoje vis dar vystosi vangiai.

Tuo remdamasis V. Laurėnas nagrinėja pilietinės visuomenės raiškas pagal antisisemiškumo–nesisemiškumo–sistemiskumo skalę. Tai leidžia įvertinti pilietinės visuomenės tapsmą konkrečiomis kiekvienos valstybės sąlygomis ir įvertinti bendruosius ir specifinius pilietinės visuomenės formavimosi ypatumus. Autorius pabrėžia valstybės „kolonizavimo“ dominiją, besiskverbiančią į pilietinės veiklos sferas ir kol kas nesistemines visuomenės sluoksnių ir grupių pasyvaus / aktyvaus pasipriešinimo apraiškas. Būdingu šio ryšio pavyzdžiu autorius laiko socialinio kapitalo deficitą, apsunkinantį valdžios ir visuomenės sąveiką formuojant viešosios politikos sprendimus ir stiprėjančias nepasitikėjimo nuotaikas ne tik tiesioginio politinio dalyvavimo struktūrose, bet ir ekonomikos bei socialinės politikos srityse. Todėl Lietuvoje aktualus demokratinės politikos konstravimo uždavinys tebėra deetatizacija ir siekiai konsoliduoti ir solidarizuoti visą politinę sistemą.

Pirmiausia ir nuolatine institucine orientacija, V. Laurėno požiūriu, nūdien tampa Lietuvos užsienio ir saugumo politikos turinio ir struktūrinio tobulinimo tikslų realizavimas analizuojamo politinio režimo kontekste. Savo knygoje autorius pateikia kontrastingą ir kritinį požiūrį, kylantį iš vidinių Lietuvos geopolitinio, tarptautinio ir socialinio vystymosi sąlygų. Septintojoje savo knygos dalyje „Lietuvos saugumizavimas politinio režimo kontekste“ V. Laurėnas analizuoja ir vertina Lietuvos užsienio politikos pastarojo dešimtmečio raidą per gana plačiai suprantamą sugrėsminimo kaip stabilaus nacionalinio intereso branduolio prizmę. Pabrėždamas Lietuvos užsienio ir saugumo politikos naujojo etapo kontroversijas, V. Laurėnas grupuoja jas pagal keturis požymius: 1) nacionalinio intereso antraeilįškumą ES ir NATO įtakų sklaidoje; 2) užsienio ir saugumo politikos redukciją

Rusijos kryptimi ir jos dinamizaciją; 3) santykių su kaimynais probleminių; 4) išorinio ir politinio saugumo vienovę bendroje nacionalinio saugumo struktūroje (311 p.).

Analizuodamas užsienio ir saugumo politikos denacionalizaciją, V. Laurėnas išvelgia nacionalinio intereso svarbos nykį, *pirma*, dėl integracijos į ES ir NATO ir, *antra*, hiperbolizuojant Rusijos keliamas grėsmes. Perdėto pasitikėjimo rezultatu, autoriaus nuomone, tapo pačios Lietuvos gynybinių pajėgumų modernizavimo ir plėtros ignoravimas apeliuojant į patikimą „NATO skydą“ (321 p.). Atitinkamai Lietuvos įsijungimas į tarptautines organizacijas sąlygojo jos supaprastintą tarptautinės politikos suvokimą. Tai reiškiasi, anot V. Laurėno: a) Rusijos grėsmės iškėlimu virš tarptautinio terorizmo, regiono konfliktų, organizuoto nusikalstamumo ir globalinių problemų; b) siauru nacionalinio intereso supratimu savotiškai ignoruojant tarptautinės sistemos poveikius, tarptautinio tranzito perspektyvumą bei ES ir Rusijos bendradarbiavimo galimybes ir siūlymus; c) neadekvačiu ir iliuziniu XXI a. geopolitikos suvokimu bandant skelbtis regiono lydere, bet neturint net minimalių išteklių.

Remdamasis žymesnių Lietuvos užsienio politikos tyrinėtojų nuomonėmis, išvadomis ir vertinimais, studijos autorius kvestionuoja grėsmių Lietuvai mažėjimą integruojantis į tarptautines struktūras. Pagrindine priežastimi laikomas „Šaltojo karo sargybinio“ sindromas, besireiškiantis ne tik antirusiškomis invektyvomis ir bandymais kurti kliuvinius ES ir Rusijos sąveikai Rytų partnerystės politikoje. Šiuo atveju pozityvia ir demokratiška Lietuvos užsienio politikos iniciatyva laikomas Oranžinių revoliucijų Ukrainoje, Gruzijoje ir Moldovoje rėmimas, Baltarusijos opozicijos globa bei prorusiškų posovietinių kaimynų tretiravimas. Pačios Lietuvos tiesmukiška proatlantinė pozicija ES ir JAV santykiuose ir aktyvus dalyvavimas tarptautinėse karinėse misijose siaurina, anot Klaipėdos universiteto politologo, jos manevro tarp Rytų ir Vakarų galimybes pasikeitus tarptautinei konjunktūrai.

Išpūsdama Rusijos grėsmes, Lietuva ne tik „nurašo“ į jos sąskaitą daugumą savo užsienio politikos nesėkmių, bet ir tampa savo pa-

čios sukurtų fobijų auka. Simptominiu pavyzdžiu V. Laurėnas laiko vadinamąją „karo kalbos“ ir atitinkamos politinės retorikos sklaidą oficialios užsienio politikos formavimo lygiu, t. y. Prezidentūroje ir Užsienio reikalų ministerijoje (320–326 p.).

Apžvelgdamas istorinę Lietuvos valstybingumo evoliuciją Vakarų–Rytų civilizacinių sąveikų lygiu autorius teikia rekomendacijas, kaip kurti adekvatesnę Lietuvos užsienio ir saugumo politiką.

Pirma, taikos kalbos vs karo kalbos plėtojimas tiek doktrinų, tiek praktinės viešosios diplomatijos lygiais. *Antra*, balanso tarp vidinio ir išorinio saugumo sudedamųjų dalių akcentavimas, atitinkantis atviros visuomenės ir jos supranacionalinės raiškos tarptautinėje bendruomenėje būdus ir formas, bei modernizuojant iki šiol redukcionizmo persmelktą Lietuvos užsienio politiką. *Trečia*, būtina keisti vidinės sugrėsminimo nuostatas ir socialinius svertus įtraukiant visuomenę į demokratinę politikos problemų ir jų sprendimų svarstymo bei artikuliavimo diskursą neapsiribojant vien elitų ir partijų konsensusu.

Tokios priegios, V. Laurėno teigimu, galėtų, viena vertus, neutralizuoti didėjančios Lietuvos gyventojų dalies nepasitenkinimo gyvenimo sąlygomis įtampas ir, kita vertus, pakelti kritusį visuomenės pasitikėjimą politine demokratija, valstybės institucijų politika užtikrinant vidinį ir išorinį saugumą tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu ir globaliniu lygiais (333–341 p.).

Taigi, nužymėdamas tiek vidaus, tiek išorės politikos grėsmes bei rizikas, autorius tarsi įsipareigoja apibrėžti Lietuvos perspektyvios *autovizijos* kontūrus, įvardijamus *nacionalinės doktrinos* terminu. Nesidėdamas prie daugybės mūsų visuomenės ir valstybės įvaizdžių, vaizdinių ir propagandinių vizualizacijų, V. Laurėnas regi nacionalinę doktriną kaip: 1) pastovią problemą, o ne vienkartinį sprendinį; 2) procesą, o ne struktūrinį-institucinį karkasą, formuojamą ir palaikomą valstybinio administravimo priemonėmis; 3) nepaliaujamą komunikaciją tarp vertikalų ir horizontalių valdžios ir visuomenės santykių koordinačių sistemos jungčių ir sankabų, aprėpiančių tiek vidaus – pilietinės sąmonės politinę savipratą, tiek Lietuvos saviteiką išorės politikoje ir propagandoje. Šiuo pagrindu V. Laurėnas kritiškai

vertina oficialias Lietuvos vizijas ir kvalifikuoja jų utopizmo arba realumo mastą proporcingai jų atitikčiai Lietuvos „šakniniams“ (rizomatiniams) interesams.

Savo knygoje pateikdamas gana daug probleminių klausimų, apimančių globalines ir lokalines modernių politinių sistemų raidą, sklaidą, įtakas, adaptaciją ir transformacijas, V. Laurėnas iš esmės provokuoja – ir orientuoja skaitytoją į dialogą, prieštarą ir alternatyvų keliamiems knygoje sprendimų variantams siūlymą. Ypač vertingu viso atlikto politinio sociologinio tyrimo autorinio diskurso pasiekimu laikytinas neutralus korektiškas (vs objektyvizmas), pozityvus pragmatinis ir euristiškas afirmuojantis tonalumas, atveriantis galimam skaitytojui poleminę erdvę, būdingą svarstomosios demokratijos link besivystančiai visuomenei ir atitinkamam politiniam režimui, kurio teoriniam, conceptualiam ir taikomajam brandinimui Lietuvoje galiausiai skirta V. Laurėno studija.

KĘSTUTIS ŠERPETIS